

Was het ene incident nog niet afgesloten, het volgende kondigde zich aan. Zo schrijft vlak voor Kerstmis een woedende vader dat tot zijn zeer grote ontstemming in de schooltas van zijn zoon het blad 'De Stormvlag', strijdblad van den Nationale Jeugdstorm, was gevonden. En volgens de zoon moest dit blad op het internaat in zijn tas zijn gestopt. Bij herhaling zal vader de zoon direct van school nemen.

De rector put zich uit in verontschuldigungen en het lijkt erop dat de school niets te maken heeft gehad met het incident, want hij meldt: „(...) heb mij voorts tot de plaatselijke leiding van de Nationale Jeugdstorm gewend. Daar was men het met mij eens, dat deze methode niet toelaatbaar is en zegde men mij medewerking toe ter voorkoming van een herhaling.”

Op dezelfde dag, 23 december, gaat een brief uit naar een andere boze vader. Ditmaal betreft het het wegraken van zijn zoons Wolfsangel (SS-insigne), een insigne dat hij klaarblijkelijk op school verstoppt had. De rector probeert het af te doen als een politieke pesterij als reactie op de 'grap' van zijn zoon met dit insigne uitgehaald. Het geeft wel te denken. Is de rector naïef oprecht als hij schrijft: „In alles streef ik ernaar rust en orde in de school en politiek buiten de school te houden. Tot nu toe lukt mij dat in het algemeen, waarbij ik goede medewerking heb van ouders en leerlingen, die de nationaal socialistische gedachte zijn toegegaan.”

Dan is het kerstvakantie. Een jaar van toenemende polarisatie is ten einde.

1787 - DE BURGEROORLOG TUSSEN PATRIOTTEN EN PRINSGEZINDEN OOK IN DE BILT

Rob Herber

De Republiek der Verenigde Nederlanden (1648-1795) kan eind achttiende eeuw gekenschetst worden als een stagnerende maatschappij. In Holland was tussen 1680 en

1750 sprake van een bevolkingsafname van elf procent. De zeventiende-eeuwse gerichtheid op de zee nam af met als gevolg een slinkend aantal rederijen. Ook de visserij liep terug.

De veestapel had tussen 1714 en 1784 te lijden van drie epidemieën, waarbij in Holland en Friesland in 1744 70% van de veestapel werd uitgeroeid. Door hoge lonen holde de industrie achteruit; de lakenindustrie in Leiden produceerde in 1671 nog 139.000 stuks en in 1775 slechts 41.000.

Rond 1770 trad in deze stagnerende maatschappij de eerste onrust op, aanvankelijk alleen tot uiting komende in publicaties. Opvallend was dat de meeste pessimisten tot de patriotten behoorden, en de meeste optimisten tot de prinsgezinde hervormers. Een ander opvallend fenomeen in het Nederland van de achttiende eeuw was de belangrijke positie die Nederland begon in te nemen in het internationale geldwezen. Dit bracht met zich mee dat de nieuwe allocatie van geldmiddelen politieke gevolgen kreeg: er kwamen nieuwe kapitalisten die tegenover de kooplieden (het oude geld) kwamen te staan. De financiële kapitalisten waren verbonden met de Engelse expansie die in die tijd optrad. De Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) verdiepte de genoemde tegenstelling: Oranjegezinden met sterke Engelse connecties zagen er geen been in om het nationale belang op te offeren aan hun eigen dividend. Een ander punt van onvrede waren de hoge belastingen, die voor een deel veroorzaakt werden door de noodzaak een grote troepenmacht in stand te houden langs de lange, kronkelige grens (o.a. in de

barrièresteden zoals Maastricht).

Een zeer belangrijk punt van onvrede was de uitholling van het openbaar ambt. Ambten werden in de pruijken tijd misbruikt voor geldelijk gewin, positieverbetering van familie of persoonlijke macht; ambten werden voor een deel geveild en zelfs toegewezen aan de regentenfamilies.

In 1781 werd het eerste vlugschrift 'Aan het volk van Nederland' uitgegeven door Joan van den Capellen tot den Poll, een aansporing tot rebellie. Prompt reageerden de Staten van Holland met een verbod tot lezen. Er ontstond gedurende deze jaren van de Vierde Engelse Oorlog steeds meer onrust, die onder andere tot uitdrukking kwam in het omvormen van de schutterij tot vrijkorpsen door de burgers (dus niet door de regenten!). Ook Utrecht kreeg een vrijkorps, waarvan de activiteiten in het begin nog vrij onschuldig waren.

Op 29 oktober 1783 namen de kolonel (bevelhebber, een regent) en de tweede burgemeester Petrus van Musschenbroek in het Sterrebos een openbare parade van het vrijkorps af.

Uiteindelijk maakten meer dan 2.000 man deel uit van dit korps. Een enkele gehate persoon moest door druk van dit vrijkorps de stad verlaten. De belangrijkste patriot van het eerste uur was de tot het Utrechts burgerschap toegelaten Pieter Ondaatje. Langzamerhand keerden de aanvallen, vooral vanuit de

vrijkorpsen, zich ook tegen stadhouder Willem V. In 1784 kwamen er steeds meer incidenten tussen oranjegezinde menigten en vrijkorpsen. Tussen 1784 en 1786 ontstond er in Utrecht steeds meer verwijdering tussen de regenten en de vrijkorpsen. De regenten dachten de vrijkorpsen te kunnen inkapselen, maar de laatste gingen steeds meer hun eigen gang. Ze konden dit ook doen aangezien de vrijkorpsen er meer dan welk lid van de benoemde vroedschap ook aanspraak op kon maken de Utrechtse bevolking te vertegenwoordigen. Onder druk van de straat stond de vroedschap inmenging van de patriotten toe, maar in maart 1785 werd dit door de Staten van Utrecht weer terug gedraaid. In juni was er een bijeenkomst op de Neude van duizenden vrijcorporisten uit bijna alle provincies en werd door alle aanwezigen de 'Akte van Verbintenis' gezworen. Het was de eerste collectieve, nationale verklaring van de politieke doelstelling der vrijkorpsen. Na aanvankelijk verzet werden uiteindelijk op 2 augustus 1786 de resterende raadsleden in Utrecht vervangen door nieuwe vertegenwoordigers. De nieuwe patriottistische raad vormde samen met Montfort en Wijk bij Duurstede de (patriottistische) Staten van Utrecht. De oude Staten hadden zich teruggetrokken in Amersfoort. Na rellen in Den Haag tussen vrijkorpsen uit Leiden en

Stadhouder Willem V

Schiedam aan de ene kant en oranjegezinde groepen en het leger aan de andere kant, vertrok stadhouder Willem V op 15 september 1786 met stille trom via Den Bosch naar Nijmegen, een bolwerk van stadhouderlijke, militaire macht. Met de overname van de stad

hadden de patriotten een belangrijke, symbolische overwinning behaald. Ook in september 1796 werden de patriottistische stadjes Elburg en Hattem door troepen van de stadhouder in opdracht van de Staten van Gelderland onder de voet gelopen. Hoewel de patriotten zonder slag of stoot de stadjes hadden verlaten en er dus geen enkele weerstand was, werd er flink door de Staatse troepen geplunderd. Dit werd door de patriotten opgevat als een feitelijke oorlogsverklaring. Ter verdediging van Holland, Utrecht en Overijssel werd een militair kordon ingesteld, een min of meer aaneengesloten gebied dat door de patriotten werd beheerst. De bevelvoering over de patriottistische strijdkrachten werd opgedragen aan de beroepssoldaat en politiek avonturier Rijngraaf Frederik III van Salm. Deze had ook een eigen korps ruiters en voetvolk in dienst. Gealarmeerd door het vooruitzicht van een belegering werd Utrecht door het nieuwe stadsbestuur tot een gewapende vesting gemaakt. Villa's werden gesloopt om plaats te maken voor vestingwallen, buiten de muren

werden loopgraven en grachten gegraven en weilanden en landerijen werden geïnundeerd. Op de vestingwallen werden batterijen opgeworpen. Alle weerbare mannen werden ingelijfd in de milities. Vrouwen riepen, soms onder bedreiging, de mannen op hun burgerplicht te vervullen. Predikanten hielden oorlogszuchtige preken. In de lente van 1787 hadden de 2.000 vrijcorporisten versterking gekregen van 4.000 man, alsook 70 kanonnières uit Holland. Toen vernomen werd, dat Vreeswijk door de troepen van de prins was bezet, werd door de krijgsgaad van Utrecht op 9 mei tot een uitval onder leiding van D'Averhault besloten. Het treffen in Jutfaas duurde maar kort en de troepen van de prins vluchtten met achterlating van 80 doden, wapens, uitrusting en de regimentskas. Vreeswijk werd op 10 mei zonder problemen door D'Averhault bezet. De prinsgezinde Staten van Gelderland kwamen de Amersfoortse Staten te hulp. Zij stuurden troepen naar onder andere Zeist. Verdere kleinschalige uitvallen in het voorjaar en in de zomer leverden weinig op.

De UTRECHTSCHÉ COURANT van 16 mei 1787:

„16 MAIJ. Veldslag op 14 Maïj bij Vollenhoven in de kromte van de holle Bild tussen 20 Hussaaren en 20 jagers van het Salmsche Corps onder Graaf van Witsenstein en 60 man Paardevolk van Thuil onder Ritmeester Sichterman. Overwinning van de Hussaaren en Jagers.”

In de tweede helft van juni begonnen de Amersfoortse Staten een groot legerkamp op te slaan tussen Huis ter Heide en Zeist. De krijgsraad in Utrecht liet om de stad tegen

een overval te beschermen, op de voornaamste toegangswegen zoals de Steenstraat in De Bilt batterijen met kanonnen aanleggen. Ook de burgers waren betrokken:

„4 JULY.

De ondergetekende, kwanswijze gewaarschouwt door den Bakker Van Mourik, als dat de Ondergetekende bij veelen in verdenking was, Is hadde gaan verspieden en verklikken aan de Barriere, dat bij bovengenoemde Van Mourik, dagelijks heel veel Broot maar 't Campement of Cordon, bij Zeyst verzond: zo belooft Ondergetekenden, tot dekking zijner goede Naam, een Premie van Tien Gouden Ducaten aan hun, die zoude kunnen aantonen met bewijzen, wanneer en aan wien zulks zoude gedaan hebben; houdende bij faute van dien dezelve verspreiders voor Eerdieven en infame Leugenaars. De Bilt, bij Utrecht, den 3 July 1787. A. SCHOUTEN."

Op 26 juli trok 's avonds een afdeling cavalerie door de Wittenvrouwenpoort in Utrecht via Blauwkapel, Maartensdijk en Den Dolder naar Soestdijk, waar prinsgezinde troepen gelegerd waren. Een schildwacht sloeg alarm toen de patriotten om één uur 's nachts aankwamen, waarna de gewaarschuwde prinsgezinden zo fel

tegenstand boden dat de patriotten in wanorde wegvluchtten. Intussen kwamen steeds meer troepen Utrecht binnen en ook de verdedigings werken werden steeds uitgebreid. Op 28 augustus bezette een troepenmacht uit het kamp van Zeist, De Bilt.

„31 AUGUSTUS.

UTRECHT, den 29 Augustus. Gisteren na den middag kwam een sterk Detachement uit het Camp (van Zeist, red.), zo van Ruitery als Voetvolk aan de Bild en posteerde zig aldaar. Zodra men hier desaangaande kundschap kreeg, wierden ettelyke Hussaren, Fuseliers en Jagers van het Corps des Rhyngrave derwaarts gedetacheerd: dan, daar de Vyand Geschut met zig gevoerd hadde, en op de aannadering der Onzen een sterk vuur maakte, bleef men op zodanigen afstand van elkanderen, dat er niemand gekwetst wierd. Middelerwyl wierpen die van 't Camp 2 Batteryen op van Facines, aan weerskanten van den Straatweg tusschen de Bildsche Kerk en de Koren-Molen, om het opwerpen van eene Aarden Battery agter dezelve, waaraan men te gelyk met allen yver begon, te dekken: gelyk dan ook dit werk reeds, dezen avond tot een Mans hoogte gevorderd was. In den morgenstond van heden is een gedeelte van 't Zeister Krygsvolk naar 't Camp geretourneerd, met agterlating van een bezetting van circa 500 Man aan de Bild.

Heden agtermiddag ging van hier een Piquet Curassiers en Hussaren uit, om aan de Bild te recognosceren (terugdringen, red.). De Posten aan alle de buitenwerken ontvingen van tyd tot tyd aanzienlyke versterkingen en men voerde meer grof Geschut naar buiten: terwyl, bovendien tegen den donker, een sterk Detachement Voetvolk, uit de onderscheidene Regimenten en Auxiliaire Corpsen, verseld van eenige Cannonniers met Geschut en Hauwitzers de Bildstraat optrok, om den Vyand te ontrusten."

Blijkbaar had men van beide kanten genoeg van het vechten van man tegen man, en men

probeerde nu elkaar op afstand het leven zuur te maken.

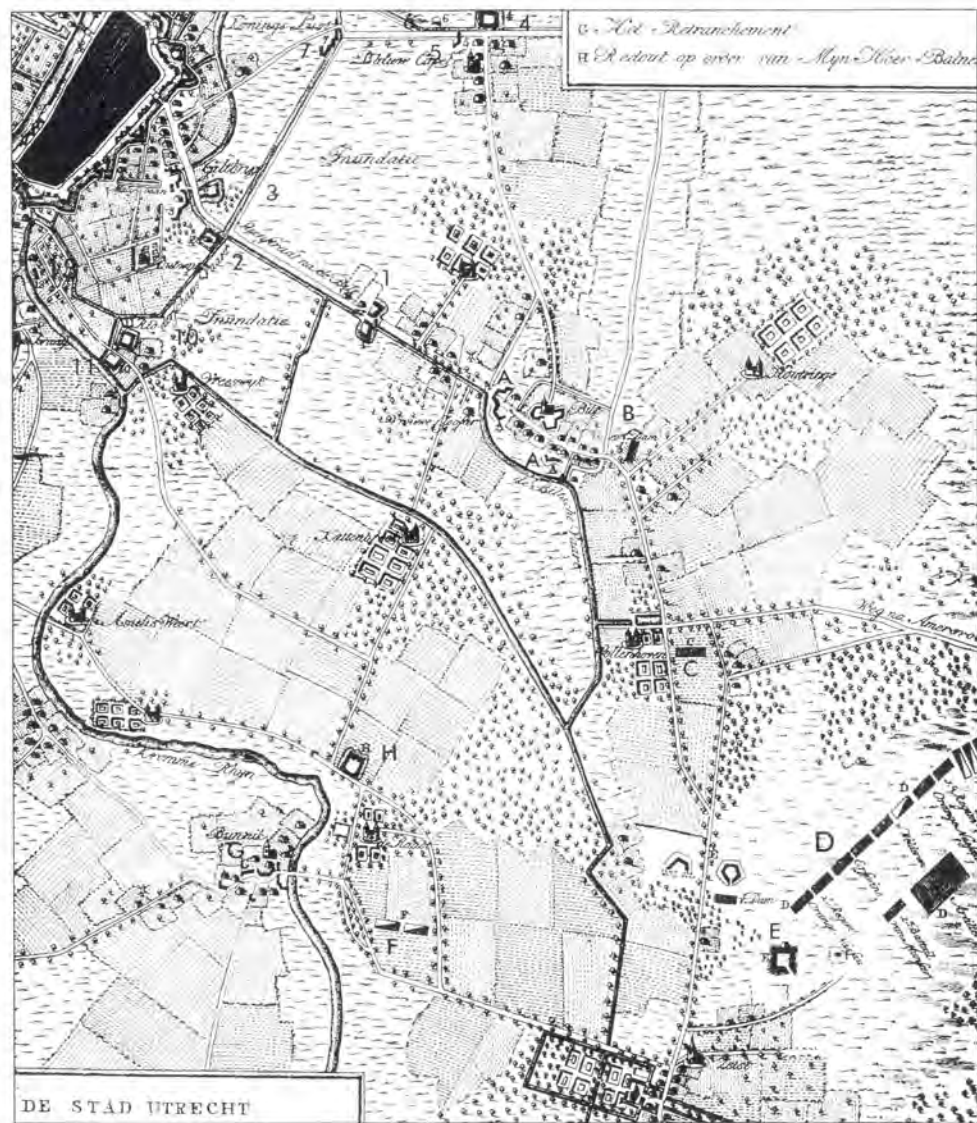
UTRECHT, den 30 Augustus. Gisteren avond circa half tien uren, hoorde men de Cannonade aan de Bildsche Straatweg een aanvang nemen, waarmede een geruimen tyd gecontinueerd wierd: De Vyand wierp ook met Bomben, dan zyn vuur hield eerst op. Zyne Batteryen zyn niet weinig ontramponneerd geworden, gelyk ook eenige Huizen en Gebouwen aan de Bildstraat schade zouden geleden hebben. Tegen 12 uren in den nacht is ons Detachement weder binnen gekeerd; zynde de Jagers alleen nog eenigen tyd daarna gebleeven. Zoeven, tusschen 12 en 1 uren, zyn'er weder van onze zyde ettelyke Kanonschoten gedaan, op een nadrend Vyandlyk Detachement, langs den Bildschen weg: 't geen egter weldra tot wyken gebragt is."

Hoewel kennelijk de aanvallen van beide kanten feller werden, waren de burgers van Utrecht ontevreden over de duidelijke patstelling; Utrecht was al maanden een

belegerde stad en er was geen uitzicht op verandering. De Bilt lag al die tijd in het oorlogsgebied en het was duidelijk dat er flink wat door de bombardementen vernield was.

„3 SEPTEMBER.

UTRECHT, den 2 September. De poging, aan dezen kant, gepass. Woensdag avond gedaan, om, waar't mogelyk, den vyand in zyn aangevangen Werk aan de Bild te stuiten, sedert gebleken zynde, van geen genoegzaam effect geweest te zyn, was hier door de ongerustheid by veelen uit de Burgery, over deeze vyandelyke aannadering, te meer vergroot geworden. Eene Commissie uit de Burger-Collegien hadde, daags daar aan volgenden, aan Heeren Burgem. by het ingaan van den Raad kennis hier van gegeven, met byvoeging, dat de Burgery insisterde op het attacqueren, en zo mogelyk demolieren (vernien, red.), van de opgeworpen Battery. Burgem. deeden hier van opening in den Raad, en het gevolg was, na een voorafgaande conferentie tusschen voornoemde Burger-Commissie en de Heeren van het Defensie Wezer dat'er nog dien eigen dag, tot eenen ernstigen aanval op voorn. Battery besloten wierd.

Links boven de stad Utrecht

KAART van de Stad UTRECHT En eene zyde van de Revier DE LECK met de BATTERIJEN RETRANCHEMENTEN die door de burgers van Utrecht op de Orders van den Hr. RHYN GRAVE VON SALM buiten de Stad en Omliggende Plaatsen in den jaare 1787 zyn opgeworpen.

(G.H. Koning Sculpt. (graveur, red.) D.M. Langeveld Excud. (gedrukt door; gepubliceerd door, red.)

Verklaring der Cyffers (patriotten)

1. Vooruitgezette Battery, op den Weg van den Bilt bestaande in 3 stukken Canon 18 ll (pond, red.) beneffens op de regter en linker zyde van de weg, een Retranchement (zelfstandig, veelal aarden verdedigingswerk zonder vaste vorm, red.) met twee Batteryen (stukken geschut, red.)
2. Meer agterwaarts een Borstwering voor de Infantry
3. Twee groote Batteryen aan yder zyde van de weg by de Giltbrug welke beplant zyn met 5 Stukken Canon 18 ll, 4 Stukken 6 ll en 4 Mortieren
4. Een groote Redout (kleine veldschans die alleen uitspringende hoeken heeft, red.) te Blaauw Capel, in dewelke 2 Stukken ll geplant zyn geweest aan de regter zyde
5. Agter de gesneede weg heeft men een Battery begonnen op te werpen dewelke onvoltooid verlaten is
6. Een klyne Battery aan de kant van het Swarte water met 2 Stukken Canon 6 ll
7. Het Retranchement en Battery te Konings Lust bezet met 2 Stukken 18 ll en 2 van 22 ll
10. Battery aan het Vossegat beplant met 3 Stukken Canon 24 ll en een 3 ll
11. Een Redout voor de Infantry
12. Een Battery digt by de Kromme Rhyn.

Batteryen en Retranchementen te Bunnik Zeist en aan de Bilt onder het gezag van den Bevelhebber den Baron van Munster, Generaal Majoor en Commandeur en Chef onder de beveelen van Z.D.H. de Prince Stadhouder toen te Amersfoort zich bevindend

Verklaaring der Letteren van het Campement (prinsgezinden)

- A. Batteryen en Retranchementen en dwarse afleidingen aan de Bilt
- B. Campement van een Bataillon van van Dam
- C. Campement van 10 Compagnies Grenadiers by Vollenhoven onder bevel van Z.D.H. de Prins Darmstadt
- D. Groot Campement te Zeyst
- E. Batteryen en Retranchementen
- F. Het Camp te Bunnik
- G. Het Retranchement
- H. Redout op order van MynHeer Balneavit opgeworpen

Ten dezen einde trok, in den namiddag, een sterk Detachement, zo Paarde- als Voetvolk, uit de onderscheidene Militaire Regimenten. Auxiliairen en Burger-Compagnien, nevens ettelyke Canonniërs, verzeld van de nodige Artillery, uit de Stad den Bildschen Straatweg op. De Heer Gen. van der Borch bevond zig aan het hoofd deezer Manschap. Tot aan de zogenaamde Oostbroeksche-Laan geavanceerd zynde, sloeg de Regter vleugel, door den Hr. Raad d'Averhoults gecommandeerd, voorn. Laan op: posteerde zig, gedeeltelyk, ongeveer halverwege dezelve, in eene kromte, met eenige stukken 24 Ponders; terwyl het overige, nog verder op marscherende tot by den Tweesprong, waar de weg, beiden naar het Dorp Bunnik, en dat van de Bilt loopt, met enige drie Ponders, en 2 Hauwitzers aldaar mede post vatte.

De Linkervleugel was intusschen voortgetrokken tot aan de gemaakte doorsnyding, even boven den zogenaamde Bieschbosch, en hielt aldaar halte: plantende het medegevoerd Geschut, deels op de aldaar sinds eenige dagen aangelegde Battery, deels op den weg. Omtrent half 6 uren hoorde men de Canonnade beginnen, die tot ruim 8 uren aanhield, gedurende welken tyd, door de Onzen een zeer sterk kruislings vuur zo op de Vyandelyke Battery als het Dorp de Bilt gemaakt wierd: terwyl intusschen onze Jagers den Vyand agter zyne verschaning gingen ontrusten. Die van 't Camp, welke op de aanadering der Onzen met 3 schoten begonnen, beantwoordden voorts ons vuur, niet dan zeer flauw; slegts nu en dan een schot doende en eene enkele Bombe werpende, zonder ons eenige schade toetebrenge.

Ondertusschen was alles in 't Camp in beweging, en men bespeurde klaarlyk het aanrukken van Manschappen uit hetzelfde langs de holle Bild. Men agtte het, aan onze zyde, uit dien hoofde, ongeraden, verder optemarcheren, om in geene hinderlaag te vallen, en het Detachement keerde, omtrent half 10 uren, in de Stad te rug, zonder in deze Expeditie een doden of gekwetsten bekomen te hebben. Of er van den Vyand geblesseerd en gesneuveld zyn, en hoedanig effect over 't geheel deze attacque van onzen kant gehad hebbe, kan voor als nog met gene zekerheid bepaald worden: zynde de communicatie tusschen de Bild en hier geheel afgesneden. Zo veel weet men, dat verscheidene Buitenhuizen en Gebouwen aan den Bildschen weg, op nieuw, veel geleeden hebben: terwyl voor 't overige de ingekomen verhalen te zeer verschillen, om 'er iets bepaalds van te melden."

Ondertussen waren er op landelijk gebied voor de patriotten dreigende ontwikkelingen aan de gang. Onder invloed van zijn Engelse adviseur, James Harris, die de patriotten als een verlengstuk van de Fransen zag, koos Willem V in het voorjaar voor de confrontatie, zij het dat de uitwerking nog een tijd zou duren. Aangemoedigd door hernieuwde orangistische activiteiten in Den Haag, overtuigde begin juni James Harris prinses Wilhelmina ervan, dat

Holland het patriotse bewind beu was en dat als ze zich in Den Haag zou vertonen, Holland direct in opstand zou komen ten faveure van de prins. Op weg naar Den Haag werd Wilhelmina op 28 juni bij Goejanvervellesluis (bij Schoonhoven) niet ver van de grens met het kordon aangehouden, naar een herberg overgebracht en bewaakt door soldaten van het Goudse vrijkorps. Deze bewaakten haar constant, zelfs bij doen van haar behoefte

Wilhelmina van Pruisen

en dat was uiteraard een buitengewoon vernederende ervaring. De broer van Wilhelmina, Frederik Willem, koning van Pruisen, was woedend en eiste in een ultimatum aan de Staten-Generaal onmiddellijke invrijheidsstelling van de prinses, haar vrije intocht in Den Haag en bestraffing van de schuldigen. Op 30 juni keerde Wilhelmina overigens ongedeerd weer naar

Nijmegen terug. De patriotten dachten dat Frankrijk hen steunde en werden steeds driester in hun optreden, maar nadat Frederik Willem zich ervan overtuigd had, dat de patriotten geen steun van de Fransen zouden krijgen, trok op 13 september een leger van 26.000 man onder aanvoering van Karel Willem Frederik, hertog van Brunswijk, de grens over. Het verzet tegen het Pruisische leger smolt weg als sneeuw voor de zon. Jaren van parades, exercities, manoeuvres en krijgszuchtige bombast gingen in de algemene ontzetting over de opmars van de Pruisische legers in rook op.

Hoewel Brunswijk zelf tegen de invasie gekant was, had hij de voorbereidingen daarvoor zeer grondig aangepakt. Zijn leger was onderverdeeld in drie divisies, waarvan er twee langs de Waal en de Lek optrokken in de richting van Zuid-Holland en de derde via Utrecht, Amersfoort en het Gooi richting Amsterdam. Zonder Franse hulp waren de vooruitzichten voor het patriotse leger van zo'n 9.000 man bepaald grimmig. Als de twee hoofdcollonnes van het offensief achter Utrecht contact zouden kunnen maken, zou het garnizoen van die stad en de belangrijkste verdedigingsconcentratie van Holland afgesneden zijn van zijn veilige terugtocht. Van Salm stond voor een uiterst zware beslissing en is uiteindelijk als een verachtelijke lafaard de Nederlandse geschiedenis ingegaan. Nog maar een paar weken nadat hij verklaard

had hoe dan ook in Utrecht te zullen standhouden en desnoods op de puinhopen te sterven, vroeg hij de defensiecommissie in Woerden op 14 september toestemming om zijn troepen uit de stad te evacueren. Hij wees erop dat de versterkingen van Utrecht waren berekend op een beleg door de troepen van de stadhouder, niet van een hele Pruisische divisie. De stad zou een dergelijke aanval nooit langer dan drie dagen kunnen weerstaan, zo merkte hij op. Zelfs het weer zat hem tegen, aangezien een voor Nederland ongewoon droge zomer de laatste mogelijkheid van inundatie van de velden de bodem had ingeslagen (hoewel de inundatie wel op de kaart is aangegeven). In Woerden werd Van Salm met aandachtige mistroostigheid aangehoord. Of deze beslissing militair-tactisch gezien nu wel of niet te rechtvaardigen was, op de toch al gedemoraliseerde patriotten had ze een verpletterende uitwerking, zozeer dat de leden van de raad - die nog geen jaar eerder als de voorsprekers van het volk waren toegejuicht - daaraan aanvankelijk geen ruchtbaarheid durfden te geven. Maar toen het praatje eenmaal de ronde begon te doen, brak er paniek uit in de stad. De vrijcorporisten, die zich al maandenlang op de 'verdediging' van hun vrijheden hadden voorbereid, smeten in het stadhuis hun geweren walgend op de grond of gooiden ze in de gracht. De burgers die zich in veiligheid wilden brengen, kregen het advies

de stad vóór drie uur 's nachts te verlaten en tegen de avond van de 15e september stond er op de Neude een deerniswekkende menigte die zichzelf plotseling op onverklaarbare wijze vluchteling geworden zag. Allereerst marcheerden de troepen de stad uit, gevolgd door de patriotse raadsleden en redacteurs en uitgevers van patriotse tijdschriften; en aan het eind, met handkarren en wagens, kwamen de uitgebluste families van vrijcorporisten en burgers. Intussen werd door enkele burgers aan de troepen van de Amersfoortse Staten in De Bilt al meegedeeld dat de Rijngraaf zijn troepen en vele vrijcorporisten Utrecht hadden verlaten. 's Morgens om 7 uur van 16 september trok een afdeling huzaren uit het kamp van Zeist de stad Utrecht binnen. Laat in de middag van de 16e september marcheerden de prinselijke en Pruisische troepen de lege stad binnen, waar een handvol meisjes en armen voor wie het niet de moeite was om hun spullen bij elkaar te rapen en zich uit de voeten te maken, hier en daar een paar oranje linten hadden opgehangen. Het was zondag; de kerk waar Van Hamelsveld tegen de aristocratische tirannie gefulmineerd had was gesloten, de deuren met oranje omkleed. De klokken van de Domtoren luidden en de Staten van Utrecht keerden uit hun ballingschap in Amersfoort terug. De revolutionaire democratie had in Utrecht precies één jaar geduurd.

„12 OCTOBER.

UTRECHT, den 11 October. Eergisteren, na den middag, is langs deze Stad voorby getrokken, een deel Ruiters, zoo Hussaren als Curassiers, en 's avonds ook Voetvolk; van het Legioen van van Salm: komende uit Holland. Zo men meende, marscheren deze Troupen naar één der Hollandsche Grenssteden, of Generaliteits Plaatzten, om 'er Guarnisoen te houden. Wat den Rhyngrave zelven betreft: van dezen heeft men sinds een geruimen tyd niets gehoord, dan alleen dat Hy, kort na den 16den, zig stil zoek gemaakt heeft, en uit de Republiek naar elders geretireerd is."

De ene na de andere plaats capituleerde voor de Pruisische troepen. Op 20 september trok Willem V Den Haag binnen, nadat de 18e alle wetten tegen zijn persoon door de

Staten-Generaal waren ingetrokken. Als laatste bolwerk van de patriotten bleef Amsterdam over; na de aanvang van de belegering op 1 oktober gaf de stad zich op 10 oktober over.

„12 DECEMBER.

BILDT, den 11 December. Verleden Saturdag passeerden hier ruim veertig mannen, gewezen Krijgsgevangenen des Konings van Pruisen, aan de Nieuwersluis, Abkoude en elders gevangen genomen en voorts naar Wezel getransporteerd geweest zijnde. Zij waren in een allerdeplorabelsten toestand, bijna van alles ontbloot, beklaagden zich bitter van zich tot het patriottismus te hebben laten vervoeren, vervloekten de hoofden hunner bende en wenschten elk in hunne bijzondere plaatsen, in gunst te mogen ontfangen worden. - Zij zijn alhier in het doorpasseeren met veel menschlievendheid behandeld."

Alle wetten van de patriotten werden afgeschaft, de pers werd gemuilkorfd en de Pruisische troepen traden als een soort bezettingsmacht op. De bijnaam van de soldaten was 'koedieven'. Orangistische menigten plunderden huizen, winkels en kelders van

patriotten en duizenden vluchtten naar de Oostenrijkse Nederlanden en Frankrijk. Sommigen gingen zelfs naar de Verenigde Staten. De Nederlandse Republiek, die faam genoot als politiek toevluchtsoord, had haar eigen vluchtelingenstroom op gang gebracht.

Bronnen:

- Huizen A van. *Utrecht in beroering. Patriotten en Fransen in de Domstad - 1780-1813.* Bijleveld, Utrecht, 2001
- Roever N. de, Dozy G.J. *Het leven van onze voorouders. Van Holkema en Warendorf, Amsterdam, Tweede Druk, Vierde Deel (gepubliceerd tussen 1890 en 1938)*
- Schama S. *Patriotten en bevrijders. Revolutie in de Noordelijke Nederlanden, 1780-1813.* Agon, 1989